

- 23 Пак там, л.7, 25-26, 33.
24 Пак там, л.86, 130, 132, 137, 139, 141, 153, 154, 167.
25 Пак там, л. 36, 40, 61.
26 ЦГА РМ, ф. 2, оп.1, д.7129, Ч.2, л.405-406.
27 Хаджиниколова, Е. Цит. съч., с. 48, 52-55.
28 ЦГА РМ, ф.2, д.7129, Ч.2, л.338.
29 ЦГИА СПб., ф.1281, оп.6, д.38 /1861 г./, л.106-107.
30 Державин, Н. С. Цит.съч.
31 Иванов, И. С. Заметки о переселении болгар из Молдавии в Новороссийский край. Одеса, 1862.
32 Державин, Н. С. Цит. съч.; Список населенных мест. По сведениям 1864 года. Таврическая губерния. СПб., 1865.
33 Государственный архив Октябрьской революции, ф.6, оп.4, д.23186, л.7; д.23386, л.1, 8116.

Преселването на българи от Северозападна България и някои други райони в Русия през 1860-1861 г. е последната вълна на една миграция към пределите на руската империя, осъществявана след почти всяка Руско-турска война. В годините след Кримската война руското правителство и неговата дипломатия в Османската империя успяха умело да се възползват от нарастващото недоволство на българите от икономическата криза, от насилията на османската власт и тежките задължения, свързани с настаняването и изхранването на прииждащите от Русия татари и черкези, за да дадат обещания на изстрадалите българи, че в степите на Южна Русия ще намерят спокойствие, дом и работа. Подмамени от тези обещания много български семейства поеха своя път към Русия.

Започналото през 1860 г. преселване води до обезбългаряване на посочените региони с опасни последствия за нацията. Това принуди видни общественици и преди всичко Г. С. Раковски да поведат борба против "убийствената" руска политика, да търсят контакти с руските дипломати, а и с правителствените чиновници, натоварени с посрещането и настаняването на българските преселници, за да доказват, че преселването е вредно както за българския народ, така и за руското влияние сред него. В същото време руското правителство се оказва неподготвено да изпълни дадените обещания. През есента на 1862 г. голяма част от току що преселилите се българи търсят начини да се завърнат в родината си. Изправен пред тези трудности и неблагоприятния международен отзвук от преселването на българите, Директорът на Азиатския департамент при Министерството на външните работи в Петербург ген. Н. П. Игнатиев е принуден да изпрати циркулярно писмо до руските консули, работещи в пределите на Османската империя, с което нарежда да спрат пропагандата си за изселване на българи в Русия. За да се оправдае пред европейските страни, изказали се отрицателно за тази руска политика, ген. Н. П. Игнатиев стоварва вината върху своите дипломати, които със своите действия били компрометирали добрите намерения на император Александър II да засели Новорусийския

край предимно с ония българи, които са потърсили неговата помощ и закрила¹. Руският консул в Пловдив Н. Геров е уведомен, че е създадена правителствена комисия, която трябва да установи какви са възможностите на Русия да приема през следващите години български преселници². На 13 декември 1861 г. руският посланик в Цариград А. Б. Лобанов-Ростовски нарежда на консулите да не подкрепят надеждите на българите за преселване³. Поставен е край на една преднамерена политика на Русия за преселване на българи на нейните територии.

Настоящото научно съобщение се явява продължение на статията "Руските консули и преселването на българи в Русия през 1860-1862 г.", както и на проблеми, поставени в изследванията на други български историци⁴. В тези изследвания не е обърнато внимание върху отношението на Русия към преселническия въпрос през следващите години, на настъпилите промени в Османската империя, които пораждат отново желанието на някои българи да потърсят в Русия спасение от насилията на османската власт след 1862 г.

* * *

Възникналите пред руското правителство проблеми и негативни резултати от преселването през 1860-1861 г. го принуждава да разработи конкретна програма и да определи точно кои могат да разчитат на настаняване в руските земи. На 4 януари 1862 г. Министерството на външните работи в Петербург дава инструкция до своите дипломати, които трябва да разрешават преселване на първо място на ония руси и украинци, живеещи в Османската империя, но до края на 1861 г. не са успели да се завърнат в родината си. След това са посочени украинците и българските преселници, които до 1856 г. са живели в предоставените според Парижкия мирен договор земи от Бесарабия на Румъния, и на последно място 1000 български семейства от Одринско, които имали необходимите документи и желание да се преселят в Русия. В края на инструкцията Министерството на външните работи "се надява, че благовидните обяснения и Вашето влияние, при това доверие, което Вие сте успели да постигнете сред нашите единоверци, Вие ще успеете да отклоните българите от преселване"⁵. Тази инструкция е едно признание на руското правителство за провал в неговите намерения да христианизира южните си

области, да намери работоспособно население за пустеещите степи на Новорусийския край.

Без да се съобрази със своите възможности, руското правителство се оказва в изключително трудно положение при посрещане и настаняване на българските преселници, в осигуряване на необходимите материални и най-елементарни средства за живот и стопанство. Тези условия принуждават руските власти да не създават никакви препятствия за завръщащите се български преселници и тяхното прехвърляне в Добруджа, от където те да се отправят към родните си места. Град Тулча се оказва първият и главен пункт за завръщащите се българи, а тяхното голямо струпване в този град принуждава Високата порта да вземе мерки и положи усилия за прехвърлянето им в Северозападна България. През юли 1862 г. османското правителство осигурява транспорт за прехвърляне на 6000 българи от Видин⁶. То се осъществява паралелно с постоянно прииждащите от Русия татари и черкези.

През 1862 г. и през следващите години руското правителство полага усилия да ограничи преселването на българи на своята територия, но не затваря границите на изселващите се татари и черкези. Този процес започва непосредствено след Кримската война и продължава с неотслабващи темпове през следващите години. В документи на Високата порта се посочва, че още през 1859 г. 12 000 татари са "временно" настанени във Варненско, Балчишко, Кюстенджанско и Меджидийско⁷. През 1861 г. във Видинско са изпратени 3955 черкези⁸, а през май 1867 г. във Варна се разпространява слуха за пристигане на 5000 черкезки семейства (около 25 000 души). Настаняването на мюсюлманските преселници се свързва с големи задължения на местното българско население.

Османската власт се оказва без необходимите средства за настаняване на идващите татари и черкези. Тя призовава българското население да се притече на помощ и то "решило" със свои средства да закупи необходимите за прехраната на мюсюлманските преселници боб, лук, храна за добитък, дърва за огрев и т. н. Отново "даром" българите "решили" да предоставят във Видин зърнени храни за настаняваните в района татари и черкези. От Севлиеvsка кааза са доставени 129 707 оки зърно, от Етрополска 10 742 оки зърно и от Ловешка 199 400 оки зърно⁹. Освен горе-

посочените продукти, османската власт по места събира с принуда и парични средства - българите от Ловчанско дават на царската хазна около 38 000 гроша за изхранване на черкезите през 1865 г.¹⁰

Недостига на продоволствие принуждава заселващите се черкези чрез насилие да си набавят необходимите продукти от българските селяни, да им отнемат земя, добитък, да формират разбойнически банди¹¹. В доклада си от 27 април 1865 г. руският консул във Видин М. А. Байков информира ген. Н. П. Игнатиев, че "преселването на татарите в Турция възбудило негодуванието у българите, които са принудени не само да дават част от своите земи, но още и да ги обработват, да строят домове, да дават дърва, сол, въобще да хранят татарите. Вместо снизхождение турското правителство увеличило двойно десятъка на пшеницата, което подействало силно на народа"¹².

Това насилие при облагане на българското население, грабежите на преселниците и постоянните искания на властта, Високата порта и правителствените вестници представят като благородна самоинициатива на българите. Като израз на хуманно отношение на българското население само в Мачинска кааза то направило даром 250 къщи, 48 коли и оръдия на труда за дошлите черкези¹³. Наложената система от насилие и нови икономически задължения обричат българското население на глад и обедняване, пораждат отново идеята да се търси спасение в Русия¹⁴. Зараждането на това желание идва да потвърди извода, че за преселването на българи в Русия през 1860-1861 г. причините са не само в дейността на руските консули, а и в непоносимите условия на живот в империята.

Българското селячество от регионите, в които се настаняват идващите от Русия татари и черкези и върху чийто гръб се стоварват всички тежести по тяхното настаняване и изхранване, не могло да намери друг изход, освен да потърси възможности за преселване в Сърбия и Русия. По този начин в средата на 60-те години на XIX в. част от българите се виждат принудени да помислят за преселване. В същото време руското правителство се изправя пред невъзможността да приеме една нова преселническа вълна от българските земи. Още повече, че през 1863 г. южноруските райони, в които в предходните години са настанявани български преселници, са заплашени от глад поради голяма суша. Това принуждава руското правителство да закупи пшени-

ца, зеленчуци и фураж от други райони и ги предостави на българските колонии¹⁵.

Тези вътрешни затруднения, както и неприемливите условия за българските преселници от 1860-1861 г., довели до тяхното завръщане в родината, до голяма степен предопределят позициите на Министерството на външните работи в Петербург спрямо постъпващите молби от българи да се преселят на руска територия. В доклад на силистренския управител се твърди, че българите от Тулчанско са обхванати от идеята да се преселят в Русия. Без да вникне в истинските причини за тези настроения, управителят обвинява руските консули в подстрекателство, по-конкретно варненския вице-консул А. Рачински, без да отчита, че след 1862 г. тези консули полагаха усилия да спрат преселването и отказваха издаването на паспорти¹⁶.

Определено може да се приеме, че след инструкцията от началото на 1862 г. руските консули се придържат стриктно към нея и се стремят да решат единични случаи, особено що се отнася до събиране на разделени семейства. Руският консул в Букурещ Х. Х. Офенберг уведомява ген. Н. П. Игнатиев, че в румънската столица е пристигнал Станьо Иванов от с. Беброво, Търновско. Той желал да се пресели в Русия, но бил обвинен от търновския управител, че подстрекавал и други българи да се преселват, поради което го заплашил с арест. Тази заплаха го принудила да емигрира и да потърси съдействието на руските дипломати пред османската власт да се разреши на семейството да го последва¹⁷. Този доклад показва, че руските дипломати действително работят по конкретни случаи за емигриране на българи. Важно е също, че за разлика от 1860-1861 г. османската власт преследва всеки, който агитира за изселване на българско население в Русия.

Позицията на Високата порта, както и отказа на Русия да приема български преселници, поставят руските консули в доста сложна ситуация. През 1865 г. в руското консулство във Видин идват българи от различни селища, за да изявят желанието си да се преселят. Тези делегации внасят объркване у местната османска администрация, надвисва опасност да се развихри нова изселническа вълна. Това принуждава видинският каймакамин и австрийският консул Шуц да отидат в центъра на Дунавския вилает гр. Русе и информират Мидхат паша. Според руския консул във Видин М. А. Байков съществува опасност след това посе-

щение в Русе да се лансира версията, че руски агенти убеждават българите да се изселват¹⁸.

Консулт информира руския посланик в Цариград и за появилите се в Северозападна България агитатори, които приканват българските селяни да се преселват в Сърбия. Най-изявеният от тях бил бившият игумен на Изворския манастир Агапий, който се установил в съседна Сърбия, откъдето чрез свои хора убеждавал българите от Ломско да се изселват в тази страна. В негова помощ бил българин от Берковско. Посочена е и дейността на младия българин Найдено Пешев Папанинов, ученик в Кишинев. Той имал пълномощно от българите в Ломско да защитава техните интереси, да избере удобни за заселване места в Русия, да ходатайства пред руските власти за тяхното преселване. Това пълномощно било написано на руски език. Това дава основание на консула да предположи, че Н. Папанинов може би е изпратен от кишиневските българи. Според М. Байков изготвените списъци от желаещите да се преселят могат да попаднат в ръцете на османската власт и да дадат основание за преследване на тези българи. Подложени на такъв натиск, българите биха могли да се прехвърлят във Влашко и Сърбия. Пред опасността Русия отново да бъде упреknата, че убеждава българите да се преселват, ген. Н. П. Игнатиев се обръща към одеския губернатор П. Е. Коцебу с молба да се вземат мерки сред тамошните български колонии да не изпращат свои представители в България, за да работят по преселването, тъй като те могат да предизвикат недоразумения между руската мисия в Цариград и Високата порта¹⁹.

През следващата 1866 г. недоволството на българите от управлението на османската власт, от тежката данъчна система, от исканата от Мидхат паша пътна ангария и от опитите му да османизира българското училище принуждават българите да излъчат свои представители, които да поставят пред руските дипломати въпроса за преселването си в Русия. През пролетта на с. г. в руското консулство във Видин са депозирани две молби от десет български семейства, които желаят да получат необходимите документи и да заминат за Русия. Към отбелязаните по-горе причини за изселване на българите, консулите посочват и задълженията на българите към прииждащите черкези и татари, както и насилственото събиране на пари и продукти за мюсюлманите на остров Крит. Не е пропуснато да се отбележи, че желаещите да

се преселят са предимно бедни български селяни, които не могат да изпълняват постоянните искания на османската власт²⁰.

През пролетта на 1867 г. в руското консулство във Видин се явява делегация от с. Чунгурий /дн. Винарово - б. м. Г. П./, село, което е най-активно от региона в желанието си да се пресели. Делегацията посочила, че ако не се получи разрешение за изселване в Русия, селяните ще бъдат принудени да избягат в Сърбия и оттам да се прехвърлят в Русия²¹. И в този доклад отново се анализират причините, които принуждават местните българи да търсят спасение в Русия или Сърбия: огромни по размер данъци, злоупотреби при тяхното събиране, вергията се събира за години напред, непрестанни искания за подпомагане на татари и черкези с пари, храна и труд²².

През тези години руската дипломация в Османската империя се убеждава, че Високата порта няма да проведе обещаните пред Великите сили реформи, с които да се подобрят условията на живот на християнските й поданици. Дипломатията преценява, че ако продължи да спазва стриктно своето решение от януари 1862 г. и не приема желаещите да се преселят българи, то Русия може да отблъсне българите от Северозападна България и да загуби своето влияние в този регион. Поради това ген. Н. П. Игнатиев прави до Петербург предложение да се разреши изселване на отделни български лица и семейства, които са компрометирани в очите на османската администрация, но със своята дейност заслужават руско покровителство. Очевидно е, че в тази категория българи се включват ония от тях, които са възпитаници на руските учебни заведения, които при желаната от Мидхат паша османизация на българската просвета се явяват пречка и неудобни за властта и са подложени на преследване като руски агенти.

Повдигнатият от руския посланик в Цариград проблем е обсъждан от правителството в Петербург, защото на 7 януари 1867 г. или точно след пет години когато е взето решение да се спре преселването на българите, чрез инструкцията на канцлера А. М. Горчаков се уведомява посолството в Цариград, че направеното предложение се приема. Руските дипломати са уведомени да напомнят на желаещите да се преселят, че процедурите и правителствените задължения към тях ще бъдат същите, както през 1830 г. и особено що се отнася до размера на предоставяната на преселниците земя и парична помощ. Препоръчва се преселване-

то да има ограничен характер. На ген. Н. П. Игнатиев се разрешава да предоставя финансови средства за пътуване на българите до Одеса, а настаняването на преселниците се възлага на Попечителен комитет в Южна Русия²³.

С това решение руското правителство премахва четиригодишната забрана да приема българските преселници. То задължава руските дипломати да подхождат внимателно при даване на документи предимно на заплашени от репресии българи. Още повече, че през тези години вниманието на руското правителство е насочено към приемане и настаняване на българи, изселващи се от Южна Бесарабия, в която се установява тежък режим на румънизация. При това положение през следващите години преселването на българи в Русия има частичен характер, още повече, че и османската администрация не желае да се лиши от работоспособно население, важен източник на приходи за хазната.

Б Е Л Е Ж К И

1 Документи за българската история. Т. I. С., 1931, с. 263-264.

2 Пак там, с. 264.

3 Пак там, с. 266.

4 П л е т н ъ в, Г., Руските консули и преселването на българи в Русия през 1860-1861 г. - В: Военно исторически сборник, 1992, кн. 5, с. 63-85; Х а д ж и н и к о л о в а, Ел., Българските преселници в южните области на Русия. 1856-1877 г. - В: Българското възраждане и Русия. С., 1981; Д о й н о в, Ст., Преселнически движения от българските земи по време на руско-турските войни през първата половина на XIX в. - В: Българско възраждане и Русия.

5 Русия и българското националноосвободително движение. 1856-1876. Т. I. Ч. 2, С., 1987, с. 196.

6 Документи за българската история. Т. III. С., 1940, с. 438.

7 Пак там, с. 388.

8 Пак там, с. 401.

9 Русия и българското националноосвободително движение. т. II, С. 1990, с. 453.

10 Документи за българската история, Т. III. С., 1940, с. 401.

11 Дунав, г. II, бр. 149 от 8 февруари 1867 г.

12 Русия и българското националноосвободително движение. Т. II, с. 55.

13 Пак там, с. 176.

14 Дунав, г. II, бр. 65 от 17 април 1866 г.

15 Русия и българското националноосвободително движение. Т. II, с. 55.

16 Пак там, Т. I, Ч. 2, с. 371.

17 Документи за българската история. Т. III, с. 443.

18 Русия и българското националноосвободително движение, Т. I, Ч. 2, с. 230.

19 Пак там, Т. II, с. 177.

20 Пак там, с. 188.

21 Пак там, с. 202.

22 Пак там, с. 332.

23 Пак там, с. 332.

24 Пак там, с. 417.

25 Пак там, с. 381-382.